

تشخیص آواها شرط اول آموختن زبان یعنی خواندن و نوشتن است ۱ رَبَابِ مَحَب

هدف من از نوشتن این سلسله مقالات، آشنا کردن خواننده با تحولات روزافزون آموزشی کشورهای غربی و تحقیقات ارائه شده در زمینه مشکلات آموزشی است.

پایه و اساس سیستم آموزشی کشور سوئد همانند بسیاری از کشورهای پیشرفته‌ی غربی بر آموزش و پرورش تطبیقی ریخته شده است. مقایسه‌ی یافته‌ها و آموخته‌ها به عنوان پیش‌فرضیه‌ی پیشرفت و تکامل از اهمیت والائی برخوردار است. برگزاری کنفرانس‌ها و سمینارهای آموزشی در گوشه و کنار جهان همواره به محققان این حوزه امکان بحث و تبادل نظر را می‌دهد. امروزه بحث تنها بر سر علم چیست و چگونه آموخته می‌شود؛ نیست، بلکه زبان‌آموزی کودک، نقش کودک در یادگیری زبان و خواندن و نوشتن، نقش معلم در یادگیری، تفاوت‌های فردی در یادگیری، شیوه‌های آموزشی یا پداگوژیک، مشکلات آموزشی و تربیتی؛ از جمله دیسلکسی، اوتیسم، ای دی اج دی، اختلالات زبانی و غیره مورد بحث و تحقیق قرار می‌گیرد.

در سال‌های اخیر کشور سوئد با تأکید بر نقش معلم در یادگیری دست به یک سلسله رفرم‌های آموزشی زده است. طرح شعار معلم محقق است به عنوان یکی از این رفرم‌ها به معلمان امکان ادامه‌ی تحصیل و تحقیق می‌دهد. هدف از این‌گونه تحقیقات بالابردن سطح آموزش و پرورش و ارتقای وجهه‌ی اجتماعی معلمان می‌باشد. از سوی دیگر این معلم است که روزانه با مسائل و معضلات مدرسه و شاگردان روبه روست. پس این اوست که به عنوان شایسته‌ترین محقق می‌تواند مسائل و معضلات آموزشی را از زیر تیغ نگاه علمی‌اش عبور داده و تجزیه و تحلیل کند.

کشورهای پیشرفته‌ی جهان هر یک به سهم خود در حوزه‌ی مختلف پداگوژیک گام‌های بلندی برداشته‌اند. کشور نیوزلند در سال ۱۹۷۰ میلادی با معرفی برنامه‌ی آموزشی «ریدینگ ری‌کاواری

پروگرام « که به «آرآپی» معروف شده است، پداگوژیک یک - یک - به - یک» یعنی "شیوه‌ی معلم - شاگرد" را پایه گذاشت. طبق تحقیقات ارائه شده، هشتاد درصد کودکان کمابیش از پس آموختن زبان که پایه‌ی علم و اندیشه است برمی‌آیند. بیست درصدی که از همان آغاز ورود به مدرسه با مشکل آموختن روبه‌رو می‌شوند، هدف اصلی «آرآپی» است. این شاگردان بنا به دلایل مختلف دچار اختلال‌های آموزشی هستند و نیاز دارند با یک فرد بزرگسال یعنی یک پداگوگ یا آموزنده در محیطی آرام با مسائل و مشکلات آموزشی خود دست و پنجه نرم کنند. سال‌ها پس از اجرای «آرآپی» در مدارس نیوزلند نتایج آن پی‌گیری و دنبال و ارزش‌گذاری شد. بررسی‌های فوق نشان داد که این برنامه‌ی آموزشی به خودی خود منجر به بهبودی نمی‌شود و به یک مکمل نیاز دارد؛ و بدین ترتیب محققان این حوزه همت گماشته و «آرآپی» تازه‌ای به نام "ارلی استپس" به‌وجود آوردند. تمرین‌ها و تکالیف "ارلی استپس" بر پایه‌ی شناخت و آگاهی اصوات (فونم) ریخته شده است. پیشرفت‌های شایان شاگردانی که با برنامه‌ی "ارلی استپس" زبان‌آموزی خود را آغاز کرده‌اند، گویای نتایج مثبت و خوب این برنامه است.

ذیلاً نگاهی گذرا به چند شیوه و متد آموزشی می‌شود. این متدها اغلب برای کمک به کودکانی به‌کار گرفته شده است که هنگام فراگیری زبان به نوعی با دشواری روبه‌رو شده‌اند:

- متد چند حسی و حرکتی: ساموئل آرتون با تأکید بر تمرین بدنی و بهترکردن توانائی جهت‌یابی، بهترکردن حس لامسه، معتقد بود که می‌توان خواندن و نوشتن را برپایه‌ی این تمرین‌ها ارتقاء داد. او با این پیش‌فرضیه متدی سیستماتیک جهت آموزش الفبا و نوشتن الفبا، کلمات، آنالیز زبانی و دستوری الفبا و کلمات، اصوات و نقش آنها در کلمات به وجود آورد.
- فونوتیک مون رُو: آواشناسی اساس اولیه‌ی این متد فونوتیک است و نوشتن باید از راه شناخت صوت آموخته شود.
- متد فرنالد: اجزا کوچک اولیه‌ی زبان و اصوات مورد توجه این متد است. نقطه‌ی حرکت متد گریس فرنالد خزانه‌ی لغت شاگرد می‌باشد؛ حق انتخاب کلمات با اوست، او کلمه‌ای را که قرار است بیاموزد، می‌گزیند و معلم کلمه را روی یک

- متد لیندامود: این متد نیز یک متد آوایی است. شناختِ اصوات باید از راه حس و تمرین مداوم صورت پذیرد.
- متد مایا ویتینگ: اساس این متد بر شناختِ کودک از صوت و حرف و نویسه (گرافم) ریخته شده است. آموزش از هجاهای بی‌معنا آغاز شده و در حرکتی بطئی و گُند با هم ترکیب می‌شوند، به‌گونه‌ای که توجه کودک به صدای زبانی و حروف مربوطه جلب شده و به آگاهی درونی/زبانی دست می‌یابد. شنیدن صوت، تشخیص آن، نوشتن یا گرتنه برداری از سمبلی که نامش حرف الفباست، مرحله به مرحله صورت می‌گیرد و سمت و سوی حرکتِ تمرین‌ها از ساده به پیچیده‌تر است.
- متد بُرن هولم: بازی با زبان، بازی با حروف و اصوات و بازی با کلمات نقطه‌ی عطفِ این متد است. به نظر بُرن هولم انسان‌ها برای رساندن پیام و مقصود خود اغلب از زبان محاوره استفاده می‌کنند و از همین روی است که تمرکز بر ارتباطاتِ زبانی و رابطه‌های انسانی را شرطِ اولیه‌ی آموزش می‌داند. از دیدگاه او زبان دو صورت یا دو وجه به خود می‌گیرد: **وجه یا صورتِ ظاهر**؛ از صداها و آواها تشکیل شده است؛ اصوات، کلماتِ هموزن و هم‌قافیه، بخش کردن کلمات، تعدادِ حروفِ یک کلمه و مقایسه‌ی عددی کلمات و از این قبیل به این قسمت از زبان مربوط می‌شود. به نظر بُرن هولم راه رسیدن به صورتِ ظاهری تنها بخش کردن کلمات و ساختن کلمات هم‌قافیه نیست، بلکه توجه کودک را باید به اصواتِ زبانی جلب کرد. **وجه یا صورتِ پنهان**: خواندن و درک مطلب است. به اعتقاد بُرن هولم آموزش خواندن از صورتِ ظاهر زبان آغاز می‌شود و به وجه پنهان آن ختم می‌گردد. به عبارت دیگر راه رسیدن به هنرخواندن و درک مطلب، شناختِ دقیقِ وجوه ظاهری زبان است. بازی‌های سیستماتیکِ زبانی، به کودک کمک می‌کند از زبان و فونتیک/آواشناسی آگاهی و شناختِ درونی یابد.

همان‌طور که پیشتر آمد، متدها و شیوه‌های پداگوژیک معرفی شده جهت یاری شاگردان ضعیف طرح ریزی شده‌اند، اما بعضی از این متد، بنا به پتانسیل درونی و وسعت دامنه، امروزه در سطوح گسترده‌تری مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ از این جمله می‌توان از متد بُرن هولم نام برد. در سال‌های اخیر مدارس ابتدائی سوئد بیش از پیش به متد بُرن هولم توجه نموده و تدریس زبان در کلاس آماده‌گی (وگاه در کلاس اول تا سوم) بر طبق این متد تنظیم و اجرا می‌گردد. *فضا و رابطه‌ی خوب، موفقیت همه‌ی شاگردان* شعار این متد است. بازی‌های زبانی/تمرین‌ها هر روز به مدت بیست دقیقه در طی هشت ماه بر اساس برنامه‌ی زیر بر گزار می‌شود:

- گوش فرادادن به صوت/اصوات.
- تشخیص میان صدای زبانی از صدای معمول اطراف.
- بازی با کلمات هم‌قافیه و شعرهای قافیه‌دار کودکانه خواندن.
- بخش کردن کلمه به اجزا کوچک‌تر یا کف زدن هنگام بخش کردن کلمه – توجه به آهنگ و هجاها.
- جمله یعنی چه؟
- بازشناختن اولین صدای یک کلمه، (ابتدا باید از صدای ساده‌تر که راحت‌تر شناخته می‌شوند استفاده کرد؛ مثلاً "ب" در کلمه‌ی بابا، باد، بید).
- بازشناختن آخرین صدای یک کلمه.
- شناختن تمام صداهای یک کلمه. و در مرحله‌ی بعدی حذف یا جابه‌جائی یک صوت و خواندن کلمه.
- ... و سرانجام سفر به سرزمین الفبا و نوشته‌شده‌ها. (مأخذ: ماتس میربرگ ۲۰۰۷ ص ۷۵).

به اعتقاد بسیاری از محققان این حوزه متدی وجود ندارد که مناسب همه‌ی شاگردان یک کلاس باشد و پرداختن به یک متد آموزشی خاص شاید منجر به بروز معضلاتی گردد که در درازمدت به سردی و دلزده‌گی و بی‌زاری شاگرد از درس و مدرسه شود. تلفیق و ترکیب متدها و شیوه‌های آموزشی می‌تواند از این خطر بکاهد. طبیعتاً علم و دانش معلم به شیوه‌های فوق، توانائی تشخیص و آنالیز مشکلات زبان‌آموزی فرد فرد شاگردان و انطباق متدهای به‌کارگرفته با شرایط افراد/شاگردان، شرط اصلی موفق شدن هر متد است.

تحقیقات نشان داده است که چند دقیقه تمرین روزانه زبان به جای یکی دو ساعت زنگ یا ساعت زبان نتایج ثمربخشی دارد. همچنین محققان به آموزش فشرده‌ی دوران آماده‌گی (بازی‌های زبانی بی‌قید و شرط) تأکید می‌کنند. پکانی‌می از جمله محققانی است که متد برن هولم و نتایج آن را بررسی کرده و معتقد است که این متد درسه سال اول دوران ابتدائی قابل اجرایی‌باشد؛ طی چهار جلسه‌ی اول کودک می‌آموزد نام و آدرس خود را از سایر نام‌ها و آدرس‌ها تشخیص دهد، و انگشت اشاره‌اش را بر روی اسمش از جهت درست کشیده و بخواند. این کار را می‌توان به طرق مختلف انجام داد؛ نوشتن نام کودک با انگشت روی شن، در جعبه‌ی شن. نقاشی کردن نام‌ها، نوشتن نام‌ها با حروف برجسته یا با پارچه و قیچی کردن آن‌ها، چیدن و ردیف کردن درست حروف قیچی‌شده و از این قبیل نمونه‌هایی از این دست بازی‌های زبانی با اسامی شاگردان کلاس آماده‌گی است. پس از آن نوبت قافیہ‌سازی و آوازهای کودکانه خواندن است.

کودکان می‌آموزند کلمات هم قافیہ‌ای بسازند که لزوماً معنادار نیستند. آنچه این جا حائز اهمیت است، شناخت صداهای و هموزن یا هم‌قافیہ بودن کلمات است و نه معنای آن‌ها؛ آب با ماب هموزن و هم‌قافیہ است، همانطور که ماه با راه و چاه.

در ده جلسه‌ی بعدی کودکان می‌آموزند تعداد کلمات یک جمله را بشمارند، با انگشت اشاره کتاب بخوانند (تظاهر به خواندن بکنند. معلم کنار شاگردان نشسته و با صدای بلند و شمرده از روی یک کتاب قصه‌ی کوتاه می‌خواند، در حالی که شاگردان با نوک انگشت کلمات ادا شده را نشان می‌دهند.)، تشخیص نیمی از واژه یا به دو نیم کردن واژه، تقطیع و لفظ و بیان حروف/ هجاها، ضمن کتاب خواندن.

پس از آن در طی بیست و یک جلسه آوا/صدا (فونم) شناسی تمرین می‌شود؛ انتخاب صدا یا آوا با معلم است و شاگردان باید کلماتی پیدا کنند که با صدا یا آوای مورد نظر معلم آغاز یا پایان یابد. در مرحله‌ی بعدی کارت‌های لغت طبق صدای آغازین یا پایانی هر کلمه دسته‌بندی شده و آن‌گاه کلمات موخته توسط شاگردان روی تابلوی کلاس نوشته می‌شود و معلم از شاگردان می‌خواهد دور دو یا سه کلمه که با یک صدا آغاز می‌شوند (یا پایان می‌یابند) دایره‌ای بکشد و شاگردان سرانجام با حذف یا جابه‌جائی اصوات/اواها، به ساختن واژه‌های تازه نائل می‌آیند. پس از پایان دوره‌ی مذکور معلم باید اطمینان یابد که همه‌گی شاگردانش موفق به درک و شناخت چهار مورد زیر شده‌اند:

۱. تشخیص اواها (فونم).

۲. جابه‌جا کردن آواها.
۳. حذف آواها.
۴. تقسیم و تجزیه کردن کلمه به آواها.

طبق تحقیقات پکانی‌می و همکارانش، شاگردی که موفق به درک و تشخیص آواها نشده است، آماده‌ی نشستن پشت نیمکت‌های کلاس درس و آموختن زبان یعنی خواندن و نوشتن نیست. ادامه دارد.

آدینه ۲ اسفند ۱۳۸۷ - ۲۰ فوریه ۲۰۰۹

اسامی:

Reading Recovery - Early Steps – Phoneme –Graphem -
Samuel Orton - Grace Fernald – Lindamood - Maja Witting
- Bornholm –Pekka Niemi-

مأخذ:

Myrberg, M.(2007). *Dyslexi – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 2:2007
Poskiparta, E., Niemi, P. och Vauras, M. (1999) Who Benefits from Training in Linguistic Awareness in the first Grade, and what Components Show Training Effects? *Journal of Learning Disabilities* 32 (5).
Santa, C. & Høien, T. (1999) *An Assessment of Early Steps: A program for Early Intervention of Reading Program*. Reading Research Quarterly. Vol 34(1),
Witting, M. (1985) *Metod för läs – och skrivinläring*. Solna: Ekelunds förlag.